

מאורות השבת

שע"י המכון התורני ירושלים

ויקרא - תשפ"ה | גליון 158 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

ניתן לקבל את העלון כל שבוע
במייל: 0527615936b@gmail.com

מן הפרשה

להערות והארות: 0527615936b@gmail.com
מתקבלות עבודות הקלדה ועימוד
במכון התורני רחוב האומן 27 ירושלים. טל: 0546371585

כח מסירות נפש שנעשתה עם משה הפך לעצם תכונתו

ויש להבין שהרי בעוד השמות האחרים מתייחסים אל משה ומעידים על גדלותו, השם משה איננו מתייחס כלל למהותו של משה רבינו אלא למעשה ההצלה של בתיה בת פרעה, ככתוב "וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן הַמַּיִם מָשִׁיתֵהוּ", ואם כן על אף שכרן של גומלי חסדים, האיך יקרא בשם שאינו מבטא את מהותו.

אמנם הביאור הוא, כי משייתו של משה מן המים היתה כרוכה במסירות נפש של בתיה בת פרעה שעברה על מצות אביה והפרה את גזירתו. וכיון שהצלת משה היתה על ידי מעשה שנעשה במסירות נפש, נכנס כח זה של מסירות נפש בגופו ובנפשו של משה רבינו, ועל ידי כח זה נתעלה והוכשר להיות גואלם ומושיעם של ישראל, ולהנהיגם במסירות נפש עד לאמירת "מִחֲנִי נָא מִסַּפְרֶךָ" (שמות לב, לב). לפיכך, מכל עשרה שמות שהיו לו למשה לא קראו הקב"ה אלא בשם 'משה' בו קראתו בתיה בת פרעה, וזה השם החביב מכל, כי שם זה מבטא ומביע את עצם תכונתו של משה רבינו. וזהו שכרן של גומלי חסדים, כי החסד שהם עושים עושה פירות, והאדם שגמלו חסד, נקרא לעד על שם אותו החסד. (מוסרי שערי חיים - רבי חיים שמואלביץ זצ"ל)

"וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה" (ויקרא א, א). אמרו חז"ל (ויקרא רבה א, ג): 'עשר שמות נקראו לו למשה, ירד, חבר, יקותיאל, אביגדור, אבי סוכו, אבי זנוח וכו', ירד - שהוריד את השכינה מלמעלה למטה, אביגדור - הרבה גודרין עמדו לישראל וזה היה אביהן של כולן, חבר - שחיבר את הבנים לאביהן שבשמים, אבי סוכו - שהיה אביהן של נביאים שסוכים ברוח הקודש וכו'.

הנה ענין השם הוא הגדרת מעלתו של אדם ומהותו. ומכאן אנו למדים את גדלותו של משה רבינו, כי אם לכל אדם די בשם אחד כדי להורות על כל מהותו, הרי למשה רבינו ע"ה נדרשו עשרה שמות כדי לבטא ולהקיף את גדלותו העצומה.

וממשיך המדרש: 'אמר לו הקב"ה למשה: חייך, מכל שמות שנקרא לך, איני קורא אותך אלא בשם שקראתך בתיה בת פרעה "וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה" (שמות ב, ג) - "ויקרא אל משה". וכן אמרו עוד (שמות רבה א, כ): "וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה" - מכאן אתה למד שכרן של גומלי חסדים, אף על פי שהרבה שמות היו לו למשה, לא נקבע לו שם בכל התורה אלא כמו שקראתו בתיה בת פרעה, ואף הקב"ה לא קראהו בשם אחר.'

הנפש החוטאת - והאדם המקריב

וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֵפֶר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאָפָיו נֶשְׁמַת חַיִּים, וַאֲמָרוּ חז"ל (ב"ר ז, ד) שכשקרא אדם שמות לכל הבהמות והחיות אל הקב"ה: 'ולך מה נאה לקרות? אמר: לי נאה לקרות אדם, על שם שמאדמה לוקחתי'. וכן אמרו (סוטה ה, א): "אדם" - ראשי תיבות: אפר, דם, מרה. ויבואר לפי זה, שכשם שבעשיית החטא הקב"ה פונה מן ה'אדם' - עפר מן האדמה, כי הוא בן כפר, ואינו מבית המלך, והולך ומתדיין עם הנפש, מפני שהיא הכהנת ומבאי פלטין של מלך כנ"ל, כך להיפך כשבא להקריב קרבנו ולהתוודות ולשוב מחטאו אשר חטא, הקב"ה פונה מהנפש אשר אין כל חידוש בידיעתה כי רע ומר עזבה את השם ורצונה בכפרת עוונה, אבל בזאת יתהלל האדם בן הכפר - אפר, דם, מרה - השכל וידוע להתקרב אל השי"ת, ולעזוב דרכו ומחשבתו הרעה, ומתחרט על העוול אשר בכפיו, ואם און פעל לא יוסיף. הוא אשר נשאו לבו לשמים בעת יקריב קרבנו וחלבו יקטיר המזבחה - עליו נאמר: "אדם כי יקריב מכם קרבן לה'".

ויש בזה ענין שבח לאדם, "אדם" שהוא "מכם" - מעפר מן האדמה, בן כפר הלזה - כי יקריב קרבן לה? ואמרו חז"ל (ויק"ר ב, ח): "אדם" זה לשון חיבה, ולשון אחוה, ולשון ריעות, כמו שאמר הקב"ה ליחזקאל: "בן אדם" (ראה ביחזקאל בכמה מקומות), בן אנשים כשרים, בן צדיקים, בן גומלי חסדים, בן שמבזין עצמן על כבודו של מקום ועל כבודן של ישראל כל ימיהם.

ובנוסף לכך נכללו ונשתבחו כאן כל ישראל, כמו שאמרו חז"ל עוד (במד"ר כאן) עה"פ "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אדם כי יקריב מכם קרבן לה'" - "זהו שאמר הכתוב (ירמיה לא, יט) "הֲבֵן יִקְרֶי לִי אֶפְרַיִם".

כתוב "אדם כי יקריב מכם קרבן" וגו' (ויקרא א, ב). ולהלן (ד, ב) כתוב "נפש כי תחטא בשגגה מפל מצות ה' אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה' וגו'. ויש להבין את שינוי הלשון, שכשהתורה מדברת בחוטא עצמו כתוב "ונפש כי תחטא", ואילו כשמדברת בהבאת קרבנו כתוב "אדם כי יקריב", למה קראו אותו כאן 'נפש' וכאן 'אדם'?

וכבר עמדו על זה חז"ל ואמרו (ויק"ר ד, ה; ומד"ר"ת כאן): 'משל לכהן שהיו לו ב' נשים, אחת בת כהן ואחת בת ישראל, ומסר להן עיסה של תרומה וטימאוה. אמר להן: מי טימא את העיסה? זו אומרת זו טמאתו וזו אומרת זו טמאתו... מה עשה הכהן? הניח לבת ישראל, והתחיל מדיין עם הכהנת, אמרה לו: 'אדוני כהן, מפני מה אתה מניח את בת ישראל ומתדיין עמי? והלא לשנינו מסרת כאחת!', אמר לה: 'זו בת ישראל ואינה למוֹדָה מבית אביה, אבל את בת כהנת ואת למוֹדָה מבית אביך, לפיכך אני מניח את בת ישראל ומדיין עמך'. כך לעתיד לבוא הנפש והגוף עומדין בדיון, מה הקב"ה עושה? מניח הגוף ומדיין עם הנשמה, והיא אומרת לפניו: 'רבון העולמים, שנינו כאחד חטאנו, מפני מה אתה מניח את הגוף ומדיין עמי? אמר לה: 'הגוף מן התחתונים הוא, ממקום שהן חוטאין, אבל את מן העליונים, ממקום שאין חוטאין לפני, לפיכך אני מניח את הגוף ומדיין עמך!'", והיינו מאי דכתיב: "נפש כי תחטא". [וכעין זה במדרש תנחומא: "משל לשני בני אדם שחטאו למלך, אחד בן כפר ואחד בן פלטרין של המלך וכו', ומסיים מפורש דלכך הכתוב מתמה: "ונפש כי תחטא". עיי"ש].

אבל בהקרבת הקרבן כתיב "אדם כי יקריב מכם קרבן לה'". ויש לציין ששם 'אדם' נקרא על שם שמאדמה נלקח, כמו שכתוב (בראשית ב, ד) "

וגו', וְאָתָם תִּהְיֶינָה לִי מִמְלַכֶּת כְּהִנָּם וְגוֹי קָדוֹשׁ וְגוֹ'. להיות ממלכה של כהנים וגוי שיהיה קדוש אינו אלא "מי כעמך ישראל גוי אחר בארץ!" ולפי זה יש להבין, שמצאנו בהמשך הפרשה שקראו הכתוב גם בהקרבנות קרבן "נפש" ולא "אדם", ככתוב "וְנִפְשׁ כִּי תִקְרִיב קֶרְבָּן מִנֶּחֱךָ לַיהוָה יִהְיֶה קֶרְבָּנוֹ" וכו', והלא הנפש נתבעת על החטא, ועל הקרבן משתבח האדם ולא הנפש, כאמור למעלה, ואם כן כאן גם היה לו לומר "אדם"?

אך כבר עמדו חז"ל על זה (מנחות קד, ב והובא ברש"י) ואמרו: 'לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה, מי דרכו להתנדב מנחה, עני, אמר הקב"ה, מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני'. וביאור הענין, כי מי שהוא עשיר, מביא פר לעולה, או אף אם אינו עשיר אבל ידו משגת, מביא קרבן נדבה כבש וכדומה. ובודאי אנשים אלו עוד נשאר להם בביתם ריוח יותר מזה שהם מתנדבים להקריב לה', הרי אף שאמת הוא שנדבת לבם מקובלת ברצון וריח ניחוח לפניו יתברך, אם עשו אותו כהוגן וכדין ובמחשבה הראויה, אבל לכדי מדרגה של מסירת נפש בודאי עדיין לא הגיעו. אבל זה העני בא למקדש בלב נשבר ונדכא, ולרש אין כל כי אם קצת סולת ומעט שמן, והרי הוא שפל בדעתו ואומר בלבו: 'מה אני ומה חיי? ובמה אני בא לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה?...' ועד כמה שהיה שפל ונבוזה בעיני עצמו עד הביאו קרבן נדבתו, הרי עכשיו כשהוא עומד ומנחת הסלת בידו, נשברה רוחו בקרבו עוד יותר ויותר, ומתעטף בבושה וכלימה, וכולו אומר תחנה ובקשה: 'אנא ה', קבל נא מנחתי הדלה באהבה וברצון, כאילו הקרבתי לפניך פר לעולה, כולו כליל אש על מזבחך לריח ניחוח!'. אומר לו הקב"ה: 'לא כן בני כאשר רצית, שִׁכְפָּר וְשִׁעִיר יִחָשֵׁב לָךְ סוּלְתָךְ וְשִׁמְנֶךָ... אלא מעלה אני עליך כאילו עקדת עצמך עולה לפני, ומסרת נפשך להשרף באש אשר תוקד על המזבח למען קדושת שמי!'. וזהו מה שאמר הכתוב (ישעיה נז, טו) "מְרוֹם וְקָדוֹשׁ אֲשַׁכֵּחַ וְאֵת דְּכָא וְשִׁפְל רִוַח". והוא הוא מה שנאמר כאן "נפש כי תקריב מנחה לה", וביאורו חז"ל "מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני!". (עפ"י "לב אליהו" - רבי אליהו לאפיאן)

מצוה להביא מן ההדיוט

מלמעלה באות כפי שמכינים עצמם המקבלים מלמטה. וזה הטעם שעל אף שהאש ירדה מן השמים יש מצוה להביא מן ההדיוט, כי אנו צריכים להכשיר ולהכין את עצמנו מלמטה כדי לזכות ולקבל את הכחות הרוחניות היורדות מלמעלה, כי אם אין האדם מכין עצמו מלמטה אין זה פועל מלמעלה.

וב"באר שמואל" (ליקוטים), ביאר על פי מה שכתב ה"חובת הלבבות" (שער אהבת ה' פ"ד), שאין כח באדם להגיע אל המדרגה העליונה של אהבת ה' [שהיא, להיות מוכן למסור את נפשו מתוך אהבת ה'], אלא רק על ידי עזרה מיוחדת מה'. דהיינו שישנם אנשים שהש"ת רואה את השתדלותם בעבודתו בנפש נאמנה ולבב שלם ומצפון זך, וכגמול על כך הוא נותן להם כח ואומץ, ועוזר להם להתגבר על היצר. אמנם צריך האדם להשתדל ולעורר בלבו רשפי אש שלהבת אהבת ה', על ידי שיתבונן בגדולתו ורוממותו וטובותיו אשר מטיב לכל יצוריו חסדים גדולים ועצומים, וישתדל בכך עד מקום שידו מגעת, בבחינת 'לא עליך המלאכה לגמור', אבל גם לעומת זה 'ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה'. וזהו הרמז, שאף על פי שאש שלהבת התלהבות אהבת ה' הוא דבר שיורד מן השמים, ואין בידי האדם להצית בלבו רשפי אש שלהבת אהבת ה' בדרגה העליונה, מכל מקום מצוה להביא אש מן ההדיוט, ולהבעיר את לבו ככל יכולתו.

(מובא ב"נתיבות דעת" מהרב שמואל גרוס)

ואם אפשר לו יאכל זמן ידוע רק לחם ומים, והוא נחשב לו לעניית. זה שנאמר בדלי דלות (אין דל אלא חולה, נדרים מ, א) שאינו יכול לסגף את עצמו, 'לא ישם עליה שמן ולא יתן עליה לבנה כי חטאת הוא', וע"י אכילת לחם ומים תכופר חטאתו.

עשרה נקראו יקרים, ואלו הן: התורה, והנבואה וכו' וישראל. התורה מנין וכו' ישראל מנין? "הבן יקיר לי אפרים". ביוקר ישראל עומדים לי, בנוהג שבעולם, אלף בני אדם נכנסים למקרא וכו' אחד מהם יוצא להוראה, הה"ד (קהלת ז, כח) "אָדָם אֶחָד מֵאֶלֶף מִצְאָתִי".

וכל כך למה? הוא אומר כי זה כל האדם! כלומר, שהרי כל זה תכלית הבריאה - שהיא תכלית בריאת האדם, כמו שאמרו (ברכות ז, א) 'תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים', דהיינו להפך טבע חומר עפרו, להיות קודש לה', זך ומצוחצח לעשות רצון קונו, כענין שנאמר "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים - ויהי האדם לנפש חיה", כלומר שע"ז שנפח השי"ת באפו נשמת חיים, נתן בו הכח שהאדם, דהיינו גוף העפר מן האדמה, יוכל להתקדש ולהזדכך, עד שיהיה לנפש חיה.

והיינו מה שצירפו חז"ל בפסוק הזה של "אדם כי יקריב": הה"ד (קהלת ז, כח) "אָדָם אֶחָד מֵאֶלֶף מִצְאָתִי" וכו', כלומר שע"י התורה, ורק ע"י התורה, יכול אדם לבוא עד תכליתו, להפך טבעו וליישר מדותיו לטוב, כמו שאמרו חז"ל (ב"ב ז, א) "אמר הקב"ה: 'בראתי לו יצר הרע בראתי לו תורה תבלין'.

ובזה נשתנו ישראל מכל אומות העולם, כמו שנאמר (דברים ד, ט): "רָאָה לְמִדְתֵּי אֲתַכְּם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים וְגוֹ, וְשִׁמְרַתֶּם וְעִשִּׂיתֶם, כִּי הִיא חֻקְמַתְכֶם וּבְיַנְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים, אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עִם חֻקֶּם וּנְבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה, כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹקִים קֶרְבִּים אֵלָיו פֶּה אֲלֵהֵינוּ" וכו'. וכתב רבינו יונה ז"ל ב"שערי תשובה" (שער ג): על כן אמר שלמה המלך ע"ה (משלי א, ב) "לְדַעַת חֻקְמָה וּמוֹסָר", פירוש כשרון המעשה ועזיבת העבירות יקרא חכמה, כענין שנאמר "כי היא חכמתכם ובינתכם". הנה למדנו, כי רק בידינו אנו, סגולה מכל העמים לדעת חכמה בכשרון מעשה המצוות ועזיבת העבירות, הוא לנצח יצר הרע - היינו שבירת הטבע וזיכוכ המדות - ע"י התורה הקדושה, וזהו מה שאמרו 'בראתי לו יצר הרע בראתי לו תורה תבלין' והוא הוא מה שאמר הקב"ה לישראל בהקדמה לקבלת התורה (שמות יט, ה): "וְעַתָּה אִם שְׂמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְקִלִּי וְגוֹ' וְהִיִּיתֶם לִי סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים

"וְנִתְּנוּ בְנֵי אֶהֱרָן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל הַמִּזְבֵּחַ" (ויקרא א, ז).

"ונתנו אש" - אף על פי שהאש יורדת מן השמים, מצוה להביא מן ההדיוט" (רש"י). ביאור הדבר הוא, שעל אף שהאש שירדה מן השמים היתה נמצאת כל הזמן על גבי המזבח, עם כל זאת היה מצוה להביא בכל יום אש מן ההדיוט להוסיף על המערכה (גור אריה). ויש להבין, מאחר שעל המזבח כבר בערה האש שירדה מן השמים, לשם מה היה צורך להביא גם אש מן ההדיוט.

ב"יפה תואר" (על ויק"ר כ, ו) וב"יפה מראה" על ירושלמי שביעית פ"ו סימן ג) ביאר הטעם, כי הקב"ה חפץ יותר במעשה של בני האדם לפי שהם בעלי בחירה, ומעשי בני ישראל חשובים לפניו יותר מכל מעשה שמים וארץ. וב"תורת העולה" (לרמ"א ז"ל, ח"ג פ"ב), ביאר על דרך שאמרו חז"ל (איכ"ר פ"א ל"ג) בזמן שישאל עושים רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה וכו', ובזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום, כביכול מתישין כח גדול של מעלה. [כי השי"ת רצונו להיטיב תמיד עם בריותיו, וזו היא גבורתו להיטיב ולהשפיע מחסדו, ונמצא שכשעושים הבריות את רצונו של מקום הרי הם מכינים עצמם ונהיים זכאים לקבל טובות, והרי הם כמוסיפים כח בגבורתו יתברך, שתוכל להתרבות ולהתגבר גבורתו שהוא להיטיב עם בריותיו, ולהיפך ח"ו, כשאין עושים רצונו וממילא אין ראויים לקבל את השפע, אזי גורמים שלא יוכל להשפיע כדרכו, והרי הם כמתים כוחו]. נמצא שההשפעות

"לא ישם עליה שמן ולא יתן עליה לבנה כי חטאת היא" (ויקרא ה, יא). כתב ב"אזנים לתורה", מכאן רמז למה שכתבו הספרים הקדושים שחוטא שאין בכוחו לסגף את עצמו בתעניות, מחמת חולשתו, יזיר את עצמו כפי יכולתו מתענוגים ומותרות,

לדברים אלו יש אסמכתא בכתוב (ההלים קכ"ב), "שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים פן יתן לידידו שנא" וגו'. יש תלמידי חכמים המנדדים שינה מעיניהם, ועוסקים בתורה הרבה. ויש תלמידי חכמים שישנים הרבה, כדי שיהיה להם כח וזריזות לב לעסוק בתורה, ויכולו ללמוד בשעה אחת, מה שזה מצטער ועוסק בשתי שעות, ובודאי שניהם יש להם שכר בשוה. על כן אמר "שוא לכם" בחינם 'לכם' שאתם מצטערים, "משכימי קום" ומשכימים בבוקר, "מאחרי שבת", בלילה, וממעטים שנתכם, זה בחינם. (השעם), (כ) "כן יתן לידידו שינה" דהיינו מי שישן הרבה, כדי שיחזק מוחו בתורה, נותן לו הקב"ה חלקו בתורה כמו מי שממעט בשינה ומצער עצמו, כי הכל הולך אחר המחשבה...

"או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה ונעלם ממונו והוא ידע ואשים לאחת מאלה" (ויקרא ה, ד). מביא רש"י דרשת חז"ל כגון אוכל ולא אוכל. אמר רבינו הקדוש מלובלון, כי מן הכתוב כאן, שדרשו "להטיב, שאוכל", רואים שאפשר להתעלות גם על ידי אכילה לשם שמים, ואין צריך להתעלות על ידי סיגופים. אם התורה הקדושה קוראת ל'אוכל' להטיב, סימן שאכן אפשר להטיב בדרך זו. כעין זה כתב ה"טורי זהב" ב"אבן העזר" (סי' כ"ה סק"א) על מה שכתב הרמב"ם (בסוף ג' מדעות ובמ"נ ח"ג פ"ג ע"ה) פ' "בכל דרךך דעהו והוא ישר אנהתיך" (משלי ג, ו). מי שאוכל ושותה ומעמד נפשו, כדי שיהיה בריא וחזק לעבודת השי"ת, יש לו שכר כמו שמתענה.

מן המדרש

מדרש רבה ויקרא ב ט

"אדם כי יקריב מכם" (ויקרא א, ב), **למה לא נאמר 'אישי' כמו שנאמר להלן "דבר אל כל עדת בני ישראל איש כי יקריב"** (שמות יב, א), ואף כאן יאמר הכתוב "ויקחו לכם איש בקר או צאן", ולמה נאמר 'אדם'. ומשיב, שהשינוי בפסוק בא להביא [לרבות] את הגר שגם הוא יכול להביא קרבן כמו ישראל. ומה שכתוב "מכם", בא למעט שדווקא אתם יכולים להביא קרבן, פרט לגוי שהוא מביא עולה.

אגב שהזכיר המדרש את הדין שמקבלים עולה מגוי, מביא דין השייך לעולה שהביא גוי: אמר רבי שמעון בן גמליאל, שבעה דברים התקינו בית דין הגדול וזה אחד מהם: כי הנה דין קרבן עולה שצריך להביא נסכים שיקרבו יחד עמה, וגוי שהביא את עולתו ממדינת הים, אם הביא את דמי הנסכים יחד עמה, קרבין הנסכים משלו, ואם לאו - שלא הביא נסכים, אזי התקינו בית דין שיהיו נסכים קרבין משל צבור - מתרומת הלשכה, ועוד תנאי בין דין הוא, שהתנו על כהן גדול שמת, שמנחתו [מנחת חביתין שהוא מקריב בכל יום] תהיה קרבה משל צבור, כל עוד לא מינו כהן גדול אחר במקומו. רבי יהודה אומר מביאים את מנחתו משל היורשים ולא משל הציבור. וכל עוד שמנחה קרבה משל צבור או משל היורשים, שלמה היתה קרבה - מביאים עשרון שלם בבוקר וחצי בין הערבים כמו שמביא כהן הגדול בחייו. ועוד התקינו בית דין, על המלח ועל העצים שעומדים לצורך המזבח, שיהיה מותר לכהנים ליהנות מהם לצורך אכילת הקרבנות.

אמר רבי שמעון בן גמליאל, שבעה דברים התקינו בית דין הגדול וזה אחד מהם, גוי שהביא עולתו ממדינת הים, אם הביא נסכים עמה קריבין נסכים משלו, ואם לאו קריבין משל צבור, ותנאי בית דין הוא פהן גדול שמת מנחתו קרבה משל צבור, רבי יהודה אומר משל יורשים, ושלמה היתה קרבה על המלח ועל העצים.

אמר רבי שמעון בן גמליאל, פעם אחת הייתי מהלך בדרך מצאני אדם אחד והיה בא אלי כבא על חברו בזרוע, אמר לי אתם אומרים שבעה נביאים עמדו לאמות העולם והן מעידין בהן ויורדין לגיהנם. אמרתי לו בני כף משבעה דורות ואילך יכולים אמות העולם לומר לא נתנה לנו תורה ועדין לא העידו בנו, מפני מה אנו יורדין לגיהנם. אמרתי לו בני כף שנו חכמים במשנה, גר שבא להתגיר פושטין לו יד להכניסו תחת פנפי השכינה, מפאן ואילך גרי הדור מעידין בדור.

אגב שדרש לעיל שריבתה התורה גרים להבאת עולה, מביא המדרש עוד בענין הגרים שהם גורמים לאומות העולם להתחייב בדין על שלא שמרו שבע מצוות בני נח: אמר רבי שמעון בן גמליאל, פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ומצאני אחד מאומות העולם, והיה בא אלי בכעס ובטענות, כמו שאדם שבא על חברו בזרוע ובכח רוצה לנצחו, ואמר לי אתם אומרים כי שבעה נביאים עמדו לאמות העולם, והן מעידין [מתרים] בהן שילכו בדרך הישרה וישמרו את שבעת המצוות השייכות להם, וכיוון שהאומות לא שמעו להם, דבר זה מספיק כדי לחייבם בדין של מעלה ויורדין לגיהנם ונענשים על כך. אמרתי לו, בני, אכן כך הוא כדברך. אמר לי אותו גוי, הניחא לגבי האומות שהיו בדורות של הנביאים הללו ושמעו את אזהרתם, אבל אותם שבאו לעולם משבעה דורות ואילך - לאחר אותם שבעה דורות שבהם עמדו שבעה הנביאים, יהיו יכולים אמות העולם לומר, הרי לא נתנה לנו תורה שכתוב בה את האזהרות שלנו כמו שניתנה לישראל ועדין לא העידו בנו הנביאים שעמדו לאומות, כי לא היינו בזמנם, ודברי נבואתם אינם כתובים בספר שנוכל ללמד מתוכם מוסר השכל, ואם כן מפני מה אנו יורדין לגיהנם. אמרתי לו, בני, כך שנו חכמים במשנה, גר שבא להתגיר, אנו מקרבין אותו ופושטין לו יד בכדי להכניסו תחת פנפי השכינה, ואנו מלמדים אותו התורה והמצוות. ומכאן ואילך, גרי כל אותו הדור הם שמעידין [מתרים] בכל האומות בני אותו דור, שיקיימו את אשר נצטוו.

אמר רבי שמעון בן גמליאל, פעם אחת הייתי מהלך בדרך מצאני אדם אחד והיה בא אלי כבא על חברו בזרוע, אמר לי אתם אומרים שבעה נביאים עמדו לאמות העולם והן מעידין בהן ויורדין לגיהנם. אמרתי לו בני כף משבעה דורות ואילך יכולים אמות העולם לומר לא נתנה לנו תורה ועדין לא העידו בנו, מפני מה אנו יורדין לגיהנם. אמרתי לו בני כף שנו חכמים במשנה, גר שבא להתגיר, אנו מקרבין אותו ופושטין לו יד בכדי להכניסו תחת פנפי השכינה, מפאן ואילך גרי הדור מעידין בדור.

מצות סיפור יציאת מצרים

וענין המצוה (מצוה כא): שיזכור הניסים והענינים שאירעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואיך לקח האל יתברך נקמתנו מהן. ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין שם אחרים, חייב להוציא הדברים בפיו, כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדבור יתעורר הלב.

משרשי מצוה זו, מה שכתוב בקרבן הפסח נכדי שיזכרו היהודים לעולם הניסים הגדולים שעשה להם השם יתברך ביציאת מצרים]. ואין מן התימה אם באו לנו מצוות רבות על זה, מצוות עשה ומצוות לא תעשה, כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו. ועל כן אנו אומרים לעולם בברכותינו ובתפלותינו זכר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלוה קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות אל היש שהם עליו, ובידו לשנותם אל היש שיחפוץ בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים, הלא זה משתק כל כופר בחידוש העולם, ומקיים האמונה בידיעת השם יתברך, וכי השגחתו ויכולתו בכללים ובפרטים כולם, ע"כ.

עיקר חיוב הסיפור, לדרוש על כל פרט ופרט האיך נתכון הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו בכל פרט ופרט לטובתנו עד עולם (מעשה ניסים).

כתב הרמב"ם (חמץ ומצה פרק ז א-ב): מצות עשה של תורה, לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים, בליל חמשה עשר בניסן, שנאמר "זָכֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאֶתֶם מִמִּצְרַיִם" (שמות יג, ג), כמו שנאמר "זָכֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת" (שמות כ, ח). א. ומנין שבליל חמשה עשר, תלמוד לומר, "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוֹר זֶה" (שמות יג, ח), בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. ואף על פי שאין לו בן. אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים. וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובח.

מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו, שנאמר "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ" (שמות יג, ח). לפי דעתו של בן אביו מלמדו, כיצד, אם היה קטן או טיפש, אומר לו, בני, כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים, ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות. ואם היה הבן גדול וחכם, מודיעו מה שאירע לנו במצרים, ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו, הכל לפי דעתו של בן.

וכתב החינוך: מצות סיפור יציאת מצרים: לספר בענין יציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן, כל אחד כפי צחות לשונו, ולהלל ולשבח השם יתברך על כל הנסים שעשה לנו שם, שנאמר "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ וְגו'" (שמות יג, ח), וכבר פירשו חכמים דמצות הגדה זו, היא בליל חמשה עשר בניסן, בשעת אכילת מצה, ומה שאמר הכתוב "לבנך", לאו דוקא בנו, אלא אפילו עם כל בריה.

השבת בדברים שנאמר "זכור את יום השבת לקדשו", כלומר זכרהו זכירת שבח וקידוש, וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה, ה"נ צריך לזכור את ליל ט"ו ויאמר שהיום הוא היום שבו יצאו ממצרים, ואם לא אמר דבר זה לא יצא המצות עשה דסיפור יציאת מצרים, ועיקר מצוה זו אנו מקיימים בתפילה או בקידוש בליל פסח שאנו אומרים בו זמן חרותנו שבזה אומר ומייחד שהיום הוא היום שבו יצאנו ממצרים, עכ"ד.

ב. בנוסח ההגדה כתב הרמב"ם "ואפילו כולנו חכמים מצוה עלינו לספר", ואילו הכא כתב אפילו חכמים גדולים, וצ"ב שינוי לשונו.

א. וכן כתב בספר המצות מצוה קנ"ז: 'היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר מניסן בתחילת הלילה וכו', אין לי אלא בזמן שיש לו בן בינו לבין עצמו מנין, ת"ל "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה" (שמות יג, ג), רוצה לומר שהוא צוה לזכרו כמו שאמר "זָכֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת" (שמות כ, ח). וצ"ב מה כוונתו במה שדימה מצות סיפור יציאת מצרים למצות זכירת יום השבת. וביאר מרן הגר"ח זצ"ל דהמצות עשה של זכירת שבת הוא לומר ולהזכיר שהיום הוא יום שבת ולהבדיל את יום השבת משאר הימים וכמו שכתב הרמב"ם בפכ"ט מהלכות שבת ה"א מצות עשה מן התורה לקדש את יום

נסים ולכן רואה צורך להודות עליהם, אבל הנסים הנסתרים הם כביכול טבע, ולכן הרי זה מחרף ומגדף. ומקשים לפי זה, אם כן מדוע בליל פסח יש מצוה לספר ביציאת מצרים, ואדרבה כתוב שכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, ולכאורה היה צריך למעט בזה. ותיירץ ה"כתב סופר", שלילה זה, זהו זמנו, ועל כן יש בו חובה לספר, וצריך להאריך גם בניסים הגלויים. ולכאורה בפשוטו נראה בזה, שיש חילוק בין סיפור להודאה, שדוקא בהודאה יש לומר שאם מודה על נס גלוי הרי זה נראה כממעט את הנס שבטבע, שהרי באמת צריך להודות על כל טבע מהבריאה גם כן, אבל לענין סיפור, שהסיפור נועד כדי שנלמד ממנו על הטבע גם כן שהוא מהקדוש ברוך הוא, אם כן אדרבה מצוה להרבות ולספר

חיוב סיפור יציאת מצרים
אמרו חז"ל (שבת קיח, א) 'כל האומר הלל הגדול בכל יום הרי זה מחרף ומגדף, והקשו מהא דאמר ר' יוסי יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום, ותיירצו דההוא בפסוקי דזמרה. והוא כמו שאמרו חז"ל בברכות ה, א) 'כל האומר תהילה לדוד בכל יום שלש פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא'. וצריך ביאור מאי שנא פסוקי דזמרה מכל הלל. וביאר ה"משך חכמה" (ויקרא כו, ד), שהלל הוא שבח והודאה על ניסים גלויים, ותהילה לדוד ופסוקי דזמרה הוא שבח על הניסים הנסתרים שבטבע, והנה על הניסים הנסתרים שבטבע ודאי שצריך להודות בכל יום, כיון שבכך מראה שהוא מכיר שכל הנסים הנסתרים שבטבע הם גם נס ולפיכך הרי זה בן עולם הבא, אבל אם מודה על הניסים הגלויים בכל יום אם כן מראה בכך שכאילו רק הניסים הגלויים הם

גם בניסים הנסתרים.

תכלית סיפור יציאת מצרים

בליל פסח נצטוונו במצות סיפור יציאת מצרים, ונראה שיש במצוה זו ארבעה ענינים, א' יש בזה שבח של הקדוש ברוך הוא שמספרים בנפלאותיו. ב' יש בזה הודאה לקדוש ברוך הוא על מה שעשה עמנו. ג' יש בזה חיזוק באמונה. ד' יש בזה קבלת עול מלכות שמים, שהרי את העבדות לקדוש ברוך הוא קיבלנו על עצמנו כשהקדוש ברוך הוא הוציא אותנו מהשעבוד למצרים בכדי לקבל את מלכות ה' ולקיים את תורתו, ולכן בסיפור יציאת מצרים יש משום קבלת מלכותו יתברך עלינו. [ועיין ברמב"ן על הפסוק "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" (שמות כ, א), שכתב ד"אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך" הוא מצות אמונה, ומבית עבדים הוא ציווי

על קבלת עול מלכותו יתברך].

למה אין מברכים על מצות סיפור יציאת מצרים

ידועה הקושיא למה אין מברכים על סיפור יציאת מצרים, והמהר"ל ביאר דמצות סיפור יציאת מצרים תלויה בהבנת הלב ועל מצוה שעיקרה היא דבר שבלב לא תיקנו ברכה, וכן כתב השפת אמת דכיון שהמצוה אינה מתקיימת באמירת התיבות של ההגדה אלא בהתבוננות והבנת הלב והיא 'מצוה שכלית' לכן לא תיקנו ברכה על מצוה זו, [ומ"מ חייב דווקא לספר בפה וכמבואר ברמב"ם (פ"ז מחמץ ומצה ה"א), אך עיקר המצוה היא בהבנת הלב]. וכעין זה כתב הר"ן (ברייתא פסחים) שהטעם שלא תיקנו ברכה על ביטול חמץ משום שהיא מצוה שעיקרה תלויה בלב.

(מתוך "שירת דוד - הגדה של פסח" להגאון רבי דוד הקשר זצ"ל).

בגדר מינוי בקרבן פסח

הנה בעיקר גדר מינוי בקרבן פסח, כתב בחידושי הגר"ז (הלכות קרבן פסח), שעיקר המינוי הוא הזכייה הממונית של בעלות על האכילה, ע"ש. ולכאורה צ"ע בדבריו, דבגמרא בקידושין (מב, א) בעי למילף דין שליחות בקדשים מדין מינוי לקרבן פסח דכתיב "ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית" (שמות יב, א) ועי"ש בדברי הגמרא, ויל"ע לדברי הגר"ז שעיקר הדין מינוי הוא הזכייה הממונית והבעלות על אכילת הקרבן, א"כ אין זה שליחות בקדשים כלל אלא שליחות בחולין, שהרי השליחות היא לקנות חלק בממונות.

קנין ממוני לקנות זכות בקרבן, אלא הוא דין מיוחד בבעלות של קרבן פסח והוא דין מדיני הקרבן, ובדין זה נתחדש שגם לאחר הקדשת הקרבן יכול להוסיף בעלים, והוא דין מדיני הקדש שנתחדש בקרבן פסח שיש שינוי והוספת בעלים בהקדש של הקרבן.

ושב מצאתי כן ב"אבי עזרי" למור"ר הגרא"מ שך זצ"ל (תניינא, פ"ד ממעילה ה"ח) שכתב כן דמינוי בקרבן פסח איננו דין קנין ממוני אלא דין בקרבן, והוכיח כן מפסחים (דף ז). דמבואר שם שהמוכר עולתו ושלמיו לאחר, מתחללים המעות שביד האחר על הקרבן, ואילו ע"י מינוי בקרבן פסח אין המעות מתחללים, ואי נימא דמינוי הוי קנין מאי שנא ממוכר עולתו ושלמיו. ועוד הוכיח כן מהא דמבואר בגמרא (פסחים שם) שהממנה זונה על פסחו לא הוי אתנן זונה, ואי נימא דמינוי הוי הקנאה צ"ע מדוע לא הוי אתנן הרי הקנה לה חלק בקרבן, וע"כ מוכח שאין כאן הקנאה בממונות.

ולפי זה מיושב הכל, דמה דחשבינן ליה שליחות בקדשים ולא חשיב שליחות בחולין, כיון שהמינוי הוא דין מדיני הקרבן ולא סתם קנין ממוני, ושפיר מוכח מקרא דשה לבית אבות דאחד לוקח לכל משפחתו דמהני שליחות בקדשים.

ומעתה ניחא נמי מה שכתבו התוס' שהו"א דכיון דקטן שייך באכילת פסחים ויכול גם לזכות במינוי עבור אחרים, דכיון שאין זה קנין ממוני אלא דין בקרבן, א"כ כיון שהקטנים הם גם בכלל אכילת קרבן פסח שפיר שייך שיתחדש דין מחודש בקרבן פסח שגם קטנים יכולים לזכות בזכיה זו.

ומיושב נמי קושיית השעה"מ מדוע לא תירצו התוס' דדעת אחרת מקנה וכשיטת התוס' בכמה מקומות, דהא זה שייך רק בקנינים של ממוני, אבל הכא במינוי דאין זה קנין ממוני אלא דין בקרבן לא שייך כלל דעת אחרת מקנה, ובהכרח הוצרכו תוס' לומר דהו"א דקרבן פסח שאני. (מתוך "שירת דוד - הגדה של פסח" להגאון רבי דוד הקשר זצ"ל).

ובאמת שכבר עמד בקושיא זו בתוס' הרא"ש (שם), ותירץ שאה"נ אם נתמנה קודם ההקדש הוי חולין, אבל אם נתמנה לאחר ההקדש כבר הוי הקדש ומזה שנמנים עד שישחט ש"מ שאף אחר שהוקדש מהני מינוי בשליחות כל ביתו. ואולם לפי דברי הגר"ז עדיין קשה דלכאורה גם כשמתמנה אחר ההקדש אין המינוי דין בקדשים אלא בדיני ממונות של הקרבן, וא"כ קשה מה זה שייך לשליחות בקדשים. עוד צ"ע מדברי התוס' (ד"ה איש זוכה) שהקשו למה לי קרא למעט שאין קטן זוכה והא אין יד לקטן, ותירצו דהו"א דכיון דקטן שייך באכילת פסחים וצריך להמנות עליו אימא אף לאחרים יזכה. וקשה דבשלמא אם המינוי הוא דין בקרבן שייך הו"א שקטן יהיה במינוי, אבל לפי דברי הגר"ז דהמינוי הוא קנין ממוני הרי לא שייך שיהיה לקטנים דין מיוחד שיהיו להם קנינים בקרבן פסח ומה הו"א שיהיה זכיה לקטן במינוי.

ועוד הקשה ב"שער המלך" (בפ"ח מלולב ה"י) על קושיית תוס' דאין יד לקטן, מדוע לא תירצו התוס' דלולא הפסוק הו"א שהקטנים זוכים ע"י דעת אחרת מקנה, וכמו שתירצו תוס' בכמה דוכתי, ותירץ השעה"מ שהתוס' כאן חולקים וסוברים שגם דעת אחרת מקנה לא מהני מדאורייתא וצ"ע.

והנראה דמכל זה מוכח דלא כהגר"ז, והיינו שמינוי בקרבן פסח אינו

ישמחו במלכותך שומרי שבת

מדברי בעל "אור החיים" על השבת קודש

"ששת ימים תעבד" וגו', "ויום השביעי" גם כן יהיה לך מלאכה אחת, ומה היא שאתה עושה, "שבת לה' אלהיך", ולא מעטית לך יום השביעי אלא ממלאכתך של עצמך. (שמות פרק כ פסוק י')

יום השבת על כן ברכת

יבאר כי חידוש הבריאה לששת ימים וקיום העולם הוא בזכות השבת קודש.

"וַיִּנַּח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" (שמות כ, יא). עוד ירצה על זה הדרך, "כי ששת ימים עשה ה' פרוש כי לא עשה בתכונת בריאתם שיעמדו אלא ששת ימים, ומעתה יצטרך ה' לחדש הבריאה בכל יום ראשון, ובאמצעות

שבת לה' אלקיך

בו יבאר כי המנוחה בשבת קודש לא תהיה למנוחה ומרגוע, רק לקיום מצוות ה' ["וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַה' אֱלֹהֶיךָ"] (שמות כ, י). עוד ירצה, באמרו שבת לה', כי לא תהיה המנוחה והשבייתה למנוחתו ולמרגועו, אלא למצות ה' אלהיו. (שמות פרק כ פסוק י')

יום השביעי שבת לה'

יבאר כי גם יום השבת קודש יש בו מלאכה אחת שהאדם עושה, והוא השבת לה' אלקיך ["וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַה' אֱלֹהֶיךָ"] (שמות כ, י). עוד ירצה, על זה הדרך

בו לדורי דורות. והוא אמרו "לדורותם", לשלול עולם הזה שאין האדם קיים בה לדורות, "ברית עולם" פרוש ברית כרותה לשומר שבת שינחל עולם עליון.

(שמות פרק לא פסוק טז)

לעשות את השבת לדורותם

ירמוז שבזכות השבת יזכה האדם לעולם המקנה שכרת ה' ברית לעמו, שהוא מקום דירת הנשמות

"[לְדֹרֹתֶם בְּרִית עוֹלָם וְגו']" (שמות לא, טז). עוד ירצה לשון דירה, ולזה כתובה חסרה בלא וא"ו, והם דברינו שירמז אל מקום דירת הנשמות, והוא עולם המקנה שכרת ה' ברית לתנו לנו, והוא אמרו "ברית עולם".

ששת ימים תעשה מלאכה

יבאר שעל ידי שישמור את יום השביעי קודש, תעשה המלאכה הצריכה לו בששת ימים "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה" (שמות לה, ב). טעם זכרון עשיית מלאכה בימי החול. אולי שיכון לומר שאם יהיה יום שביעי קודש, תעשה המלאכה הצריכה לך בששת ימים.

(שמות פרק לה פסוק ב)

וינח ביום השביעי

יבאר כי רק בזכות שמירת שבת קודש יש קיום לכל הששה ימים, כי שבת קודש הוא נפש קיום העולם

"[שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ]" (שמות לה, ב). עוד ירמוז כי לא יקומו ששת ימים במלאכתן אשר הכינם ה' לעשות, אלא אם יום השביעי יהיה לכם קודש, אבל אם לא ישמרו שבת לא יהיו הששת ימים, כי שבת הוא נפש קיום העולם, וכמו שהקדמנו בפרשת בראשית (ב, ג) בפרוש פסוק "וינח ביום השביעי", יעין שם.

(שמות פרק לה פסוק ב)

נפש העולם שהוא השבת שברא ה' נח מהתמדת המלאכה, וכאמרם ז"ל (עין בראשית רבה פרשה י, ט) שהיה העולם רופף ורועד, ובבוא שבת עמד בקיומו. והוא אמרו "וינח ביום השביעי", ויום זה מעמיד העולם עוד ששת ימים, ובכל יום ששי לערב שכלתה תכונת העולם, יבוא שבת ויקיים העולם עוד ששת ימים אחרים, וכן על זה הדרך.

(שמות פרק כ פסוק יא)

כי קודש היא לכם

יבאר שאף במקום שהותרה השבת לצורך פיקוח נפש, מכל מקום שבת בקדושתה עומדת לכל שאר הפרטים שאין בהם פיקוח נפש

"וְשִׁמְרֹתֶם אֶת הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִיא לָכֶם" (שמות לא, יד). צריך לדעת למה חזר לצוות על שמירתה, ולתת טעם חדש "כי קודש". ונראה כי לפי שקדם להתיר חלול שבת לחולה, כמו שפרשנו בפסוק שלפני זה, וחש שיטעה הטועה כי לגבי חולה זה נעשה שבת חל, ויש לחללו אפלו לפרטי הרפואה שאין בהם פקוח נפש, תלמוד לומר "ושמרתם את השבת כי קדש הוא", פרוש בקדושתה עומדת לכל שאר הפרטים שאין בהם פקוח נפש.

לדורותם ברית עולם

בו יבאר כי ברית כרותה לשומר שבת שינחל עולם העליון המתכנה בשם שבת "[וְיִשְׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת וְגו']" (שמות לא, טז). עוד ירצה, על פי דבריהם ז"ל (ראש השנה לא, א), שעולם הבא נקרא עולם שכולו שבת, ואמרו עוד (שמות רבה פרשה כה, יב) שקול שבת כנגד כל התורה כולה. לזה אמר "ושמרו בני ישראל את השבת", והטעם, "לעשות" להם "את השבת", פרוש העולם המתכנה בשם שבת, שיהיו

תולדות חייהם של גדולי ישראל הם ספרי המוסר הטובים ביותר.
(חזון איש)

זכרון לצדיקים

מן המדות הנאות לספר בשבח החכמים והצדיקים כמו שנאמר
"חֲזַק בְּבִתְּךָ קְבוֹד" (שפי' כח, טז)

מאת חזקי וזיל

ח' תמוז תרנ"ט: הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצוק"ל מרא דארעא דישראל פרק א

נפלאו ויחדיו על הרוב לא נמצאו: תורה, יראת שמים, ומדות טובות - מוצאו מצא חיים" (זוננפלד). בחרדתו הרבה מהרהורי כבוד, התגבר ר"ח על יצר הסקרנות, ומיד קיפל את התעודה ולא פתחה במשך כעשרים שנה, ולא סיפר ולא הראה לאיש כולל משפחתו! רק לאחר שמלאו לו ארבעים שנה והרגיש ששוב לא ישפיע עליו להביאו מאומה... לגאווה, "התיר" לעצמו ופתחו רק או בפעם הראשונה...

עבר ללמוד אצל רבי אברהם שאג, וכשעלה רבו לארץ הקודש עלה עמו. עלה ונתעלה בארץ הקודש עד שהוכתר אב"ד ירושלים ומארי דארעא דישראל.

כל ימיו ברח רבינו מן הכבוד, והיה משתדל להמעיט את עצמו בכל הזדמנות. בהסכמתו לספר "שלחן העזר" הוא כותב: "הרבו עלי תוארים שאינם הולמים אותי, ואפילו במקצת דמקצת. אני איש פעוט זקן וחלוש, השי"ת יחזקני לתורתו ועבודתו ולחזור בתשובה שלימה... ומה ממני יהלוך זקן וחלוש וכאפרוח שלא נפתחו עיניו..." בהסכמה אחרת כותב:

"לבי דווה עלי כי תארני בתוארים שאינם הולמים אותי, לא מינה ולא מקצתיה, ויראני בתור בר מעלה, ואני אין בי לא תורה ולא חכמה. ולא ידעתי בי שום מעלה, כי אם שזכיתי ברחמי שמים לישוב בעיר הקודש". (האיש על החומה ב', 18).

אגדות רבות נקשרו סביב חכמתו ובמיוחד אודות צדקותו. עד כמה היו שיקוליו של רבי יוסף חיים זוננפלד מחושבים ומדודים, תלמדנו העובדה הבאה שסיפר רבי זנוויל שפיצר

רבי יוסף חיים זוננפלד (תר"ט-תרצ"ב) בן רבי אברהם שלמה (בנו של רבי שמואל נדש) התייתם בהיותו בן ארבע שנים, שזכה לברכת מהר"י אסאד "שיוכה להיות גדול בתורה ומנהיג בישראל" למד אצל רבי חיים צבי מאנהיימר רבה של אונגוואר, ויצא שמו "כהעילוי של ישיבת ווערבוי" משם עבר לישיבת הכתב סופר.

למד מתוך הדחק, וסיפר שלא היה לו קשיים לקיים את סעיף השו"ע "יתגבר כארי", מכיון שהקימה מהמיטה היתה יותר נוחה מאשר השכיבה עליה (שהיתה מיטה רעועה).

בספר בשעריך ירושלים עמוד קע"ה הביא שסיפר רבי אברהם פיסקל כי בשחרותו בימי תלמודו יחד עם רבי יוסף חיים זוננפלד אצל בעל "כתב סופר", יצא אתו פעם בשבת מבית הכנסת ועברו לפני חנות של יהודי. כשהבחין ר' יוסף חיים כי המוכר מוציא סחורה בעד דלת אחורית, החל לצעוק בכל כוחו "שריפה, שריפה!" לשמע צעקותיו התאסף קהל רב ושאלוהו היכן השריפה? השיב להם: וכי ויש שריפה יותר גדולה מזו בבית ישראל? יהודי עומד ומוכר בשבת בפרהסיא.

ערב חתונתו כשנכנס רבי יוסף חיים זוננפלד לבית רבו בעל ה"כתב סופר", להפרד ממנו ציוה עליו שישב וימתין. הוא הוציא ממגירתו גליון וביזמתו הוא התחיל הכת"ס לכתוב לו "תעודת מוריני הרב".

הוא מפליג שם בשבחו, ובין השאר כותב: "שלשה המה

הגבאי הנאמן של הכוללים בירושלים:

השליח ציבור בתפילת המוספין בראש השנה בבית מדרשו של ר"ח שבק חיים ב"ט אלול. רמז ר"ח לגבאים שלא ידאגו השנה לש"ץ. כסבורים היו שהוא בעצמו מתכוון לגשת לפני התיבה. ביום ראשון של ראש השנה ניגש ר"ח לבנו של המנוח שהתמחה כאביו במקצוע זה, וציוה עליו לגשת להתפלל מוסף במקום אביו. ויתמה הקהל איש לרעהו, הרי הדין הוא שאין אבל משמש כש"ץ בשבת ומועד?

בגמר התפילה הסביר ר"ח למתפללים את פשר הוראתו: טעם דין זה שאין אבל יורד לפני התיבה בשבתות ובחגים הוא מפני כבוד הציבור. ועתה נבואה חשבון. אלמנת המנוח השבורה שזה עתה נלקח עטרת ראשה, נמצאת היא בעזרת נשים. בשעה זו עולה לפניו זכרון בעלה שהיה יורד לפני התיבה ומשתפך בתפילה עריבה לפני קונו. - והיה אם במקום שהיתה רגילה לשמוע קול בעלה יגיע לאזנה קול של ש"ץ אחר, אזי לבה יתפלץ מצער וכאב, ונמצאנו בלי משים לב מצערים אלמנה שהוא איסור דאורייתא. ובודאי רצונו וכבודו של הציבור להמציא נחומים לאלמנה הנדכאה - על ידי זה שבנה היקר שקולו ערב כקול אביו, ימלא את מקומו. אין לך כבוד ציבור גדול מאשר להרגיע נפש נכאה ולהרנין לב אלמנה!..

סיפרה בתו של הגרי"ח זצ"ל, שכשהיתה בבית אביה בנעוריה, נתאחר פעם מלחזור הביתה מתפילת שחרית, ומתוך שמסודר היה ודייקן, ידעו בני הבית לכוון את השעה שהוא נוהג לשוב מביהכ"ס מדי יום ביומו ומכיון שאותו יום איחר לשוב, נשלחה ע"י אמה לעלות לביהכ"ס שמעל דירתם לברר פשר הדבר.

והנה היא יוצאת מפתח ביתה, עולה במדרגות הפונות לחצר הגדולה, ורואה את אביה עומד ודולה מים מהבאר וממלא הפחים שליד הבור, כשלידיו עומדים שני זאטוטים, כבר-שית ובר-שבע המעבירים חצאי או רבעי פחים הביתה, מוריקים אותם וחוזרים חלילה.

- אבא, כלום "שואב המים" של השכונה נהיית? - פונה היא אליו בשובבות של ילדות.

- אל נא בתי, עונה לה אביה: חוזר הייתי מבית הכנסת.

ורואה ילדים פעוטים של ת"ח עני, עומדים ושואבים מים מהבור תוך התכופפות מסוכנת, ושאלתים, למה ניסים שואב המים איננו דולה לכם, והשיבו שאין להם במה לשלם לו.

- ואיה אבא ואמא?

- האבא חולה בשפעת חזקה. ואמא יולדת היא, ואין לנו טיפת מים בקנקן.

כששמעתי כך חלצתי תפילין, פשטתי טליתי והוצאתי מידם החבל והדלי, ואני שואב להם, כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא אותם ואחריש מן הצד כלא רואה?

- ומה יאמרו הבריות, שאלתי לאבא, שנהיית שואב מים, כלום זה לפי כבודך?

- מה יאמרו בשמים: יושב לו הלה וסועד פת שחרית במנוחה, וילדי ישראל בני עניים מסכנים נפשם להביא טיפת מים לאביהם החולה ואמם היולדת, עונה אבא ז"ל.

כל ימיו חישוב ר' יוסף חיים חשבונות שלא יפגע חלילה בכבוד ושלוות הבריות ולא יטרידם. בשנתו האחרונה, כששהה כמה

שבועות בימות הקיץ בבית יתומים דיסקין בכניסה לירושלים, והוא כבר חלש מאד, זירז את בני ביתו להקדים את שובו לביתו אשר בעיר העתיקה. הרופא התנגד לכך וטען כי האויר

יפה לו, אבל הוא עמד על דעתו וקיצר את שהותו שם יותר מאשר בשנים האחרות. כששאלהו בנו רבי אברהם אהרן

מדוע לא יסאר יותר, הרי האויר כאן טוב לבריאותו?

השיב ר"ח: אגלה לך בחשאי אחד מטעמי: אני מרגיש שיומי קרב, והרי כידוע נהוג בירושלים לשאת את המטה

בידים עד להר הזיתים, נמצא איפוא שאצטרך להטריח את חברי "חברא קדישא" וקהל המלווים שישאוני מרחק עצום

כזה מבית יתומים דיסקין הנמצא במערב ירושלים, ועד להר הזיתים במזרח... הלא טרחא מיותרת היא...

נזדעזעו בנו למשמע נימוקו. וטען: כלום אין אבי חושב שלא כדאי להתמסר למחשבות תוגה כאלה המטרידות הנפש

ומביאות לידי עצבות? השיב ר"ח: לי אין זה מזיק, מיום הגיעי לארבעים שנה, לא הסחתי את דעתי מהיום האחרון,

וזה אינו משפיע לבריאותי...

מתשובותיו בהלכה נדפס בספר "שלמת חיים" לרבי שלמה סובל. (מתוך "גדולי הדורות" להרב יחיאל מיכל שטרן)

מהנהגותיו

שמים, אבל מי אנכי שאגיד שלשם שמים נתכוונתי.

תפילין דר"ת היה מניח בביתו, ולא בבית הכנסת.

הוא אמר פעם לאמור"ר, שמאז שהגיע לא"י, לא ישן יותר משתי שעות רצופות. אלא מכיון, שחזקה עליו מצות רבו ה"כתב סופר" - מאז שחלה

וירק דם מרוב התאמצות - לנוח לא פחות מחמש שעות ביממה, היה נוהג לשכב על מטתו מתוך למוד, או אמירת תהילים. ובעיקר "הייתי מנצל שעות

אלו של מנוחה ושקט להתבודד עם קוני ולהרהר בגדלותו יתברך, וחסדיו הרבים עם בריותיו".

רבו, אף צוה עליו להזהר מלהוריד רגליו מהמטה, כשהן יחפות.

מעולם לא הניח רגל על רגל, לא בביתו ולא בבהכ"נ, ולא בכל מקום אחר. (ע"י הלכות ק"ש סימן עד סעיף ה')

בענין שיטת רבינו תם

- על מה שנשאלתי פעמים רבות, איך נהג אבי זקני בענין שיטת רבינו תם, לענין בין השמשות. משום חשיבות הענין וגודל ההתעניינות בכך, אעתיק

מלה במלה מה שמצאתי כתוב ברישומים של אבי מורי זצ"ל: "בענין בין השמשות, לא נהג כשיטת ר"ת; והדגיש, שאין ברצונו לנהוג שונה מאחרים

- למרות שרבותיו כן היו נוהגים כשיטת ר"ת; הוא הנהו יהודי פשוט הנהוג לפי השולחן ערוך".

באותו ענין נעתיק קטעים מהסכמתו לספר "נברשת" (שחיבר הגאון רבי חייא דוד

- מדוע כף היד חלקה ונקיה משערות, ורק החלק החיצוני שעיר - כי כף היד חייבת להשאר נקיה מכל נגיעה ורבב.

תשובתו למשלחת דיפלומטית - הנחיה לדורות

כוחות נפלאים היו טמונים במורנו - דיבורו הנעים, קולו המרטיט, ועיניו הגדולות העמוקות ששפעו אמונה ובטחון עוררו לבבות נרדמים, ומבטם הסגולי חדר מבעד לקליפה העבה ביותר של בנים שנטרדו מהשולחן הטהור של האבות.

שיחה עם מורנו היתה חוייה בלתי נשכחת, וכל אימרה שנקלטה - טל של תחיה ועידוד להתחזקות באמונה בבורא הכל-יכול; בכל מצב ובכל עת; ברגעים של יאוש, כבשעות של תהייה ואיבוד דרך. מעולם לא מנע טובה מאלה שהיו זקוקים למלת עידוד או תאבים ללמוד פרק בהליכות חיים, ורבים השיב מעון.

הנימה האבהית של דבריו - בכוחה היה לשטוף ולנער בבת-ראש את כל האבק והזוהמה שנצטברו על הנקודה היהודית של איש שיחו, בעטיים של טרדות הזמן ומצוקת העתים.

שיחותיו וסיפוריו - מערכה שלמה של מלאכת מחשבת בתורת הנפש היו. עד היום נאחזים אלו שזכו לשהות במחיצתו, באימרותיו המשמשות להם כפנס מאיר בסבך החיים; וכך סיפר הרב משה בלוי:

אחרי גמר מלחמת העולם הראשונה וכיבוש ארץ-ישראל ע"י בריטניה, נשלחה משלחת מטעם חבר הלאומים, לערוך משאל אצל ראשי העדות בא"י, באיזה משטר הם בוחרים שיקבל את המנדט על הארץ הקדושה.

כשבאה המשלחת לבית מורנו והציגה לו את השאלה התמימה; במקום מענה, ניגש לחלונו שהשקיף לעבר הר-הצופים, ושאל את רבי משה בלוי ששהה אז בחדרו, אולי יוכל לזהות את הדגל המתנוסס מעל המגדל של "אוגוסטה ויקטוריה" (משכנו הארעי דאז של "הנציב העליון הבריטי").

אימץ ר' משה בלוי את מבטו וקבע - אכן זהו ה"יוניון ג'ק" (הדגל הבריטי) המתנפנף מעל המגדל.

- "אז מה הם שואלים אותי? הפטיר מורנו במבט פיקחי ורב משמעות (כלומר: אין שואלים לאחר המעשה...).

ומציין המנהיג האגודאי: "תשובתו זו של רבי חיים, שימשה לי הנחיה יסודית רבת תועלת, בהרבה הכרעות גורליות בהנהגה הציבורית".

הרואה את הנוול

המגיד הירושלמי רבי בן ציון ידלר מספר בזכרונותיו: הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, היה מחזק ומעודד אותי לדרוש, ולשם חיזוק היה מטריח עצמו לבא אישית כל אימת שדרשתי. גם בשבת קודש כשדרשתי ביישבת מאה שערים, הוא טרח ובא מהעיר העתיקה. כששאלוהו מקורביו למה הטריח עצמו בעצם יום השבת עד לשכונת מאה שערים, ואמר כי מצוה לחזק אותי, משום שיש בדרשותי לעורר הרהורי תשובה בלב השומעים. אירע פעם בעצרת ציבורית שהתקיימה ביום צום, ועליתי אחריו לדרוש (ודרכו של הגאון היתה להתענות בכל יום שהיה בו סרך של תענית) והארכתי בדברי, וכבר החשיך היום, והגאון עמד כל הזמן וסירב ללכת לטעום, מחשש שיהיה לי מזה חלישות הדעת.

והיה זה ממנהגי לדרוש במדרש איכה בליל תשעה באב ליד הכותל המערבי, לפני קהל גדול של אבלי ציון וירושלים. רבי חיים היה נוהג להתפלל בליל ת"ב ליד הכותל, והמתין עד שהתחלתי לדרוש; ולמרבה הפליאה עזב כמה רגעים אחרי שהתחלתי לקונן בקול בוכים במדרש איכה. כך אירע מספר פעמים, והיה הדבר לפלא בעיני, אחרי שידעתי שהוא תמיד משתדל לבא ולהקשיב לדרשותי.

העזתי ושאלתי לפשר התנהגותו, ויאמר לי: אני שונא חדשות ולא שמעתי עד היום על קיום דרשות ליד הכותל, ואני חושש שאם כבודו יקבע מנהג לדרוש ליד הכותל, יותר הדבר; ומחר יבואו אינשי דלא מעלי וידרשו אף הם ליד הכותל. ולמנוע ממנו לדרוש אינני רוצה, כי אולי זה מעורר התעוררות בלבבות השומעים, ולפיכך אני כוונה עוזב, להביע ע"י כך את מורת רוחי.

אכן, סוף דבר היה, שגם החפשיים רצו לנאום אצל הכותל ונצטערת הרבה מזה, עד שעשו לי נס מן השמים שאסרו על פי הממשלה לשום אדם לדרוש אצל הכותל המערבי, ובאמת הם דברי נבואה כמאמר חז"ל "שאעפ"י שבטלה נבואה מן הנביאים, מן החכמים לא בטלה". (חכמת חיים-הרב זוננפלד)

שפיצר זצ"ל) משנת תרנ"ט, שבו הוא כותב בין השאר: "ואומר אני על הלכה זו, כמו שאמרו על הדברים הסתומים שבספר יחזקאל: "אליהו עתיד לפרשה"; כי הקושיות על שיטת ר"ת, בוודאי לפי הנראה גלויים מאד, וגו': "ולעשות הכרעה בזה, או לחדש שיטה חדשה לפי שיקול הדעת, בדבר שעמלו וטרחו בו הראשונים, אינו מגדרי. ובוודאי נכון למאן דאפשר, בכל השיטות בזה. עד שנזכה לאור חדש יאיר עלינו, המבדיל בין יום ויליה, מלך עולמים ית' ". מהדר היה לקדש הלבנה, במלאת ז' שלמים מהמולד. והיה ממתין בבהכ"נ מליצאת, עד שיגמרו לקדש את הלבנה, אלה הנוהגים כרמ"א בג' שלמים. משום שאם יעבור ליד אלה שמקדשים את הלבנה, יצטרך להצטרף אליהם, שאין מעבירים על המצוות.

"כבוד אלהים הסתר דבר"

לא ניהל רשימה של אלו שנימולו על ידו, כי מעולם לא הרהר על המצוות שכבר עשה, אלא על אלו שעליו עוד לעשות. כמובא בספרים הקדושים, שאין לאדם לחשוב ולהרהר על מה שכבר עשה, אלא על מה שיש לו עוד לעשות. והסמיך לזה את הפירוש על הקטע, בתפלת השכיבונו "והסר שטן מלפנינו ומאחרינו" כי היצ"ר, לפני שהיהודי עושה את המצוה, הוא מנסה לפתותו, כי זו מצוה קלה שאין ראוי להקדיש עליה זמן; ואילו לאחר שעשה את המצוה, משתדל לנפח בעיניו, את חשיבותה הגדולה של המצוה שעשה כדי להביאו לידי גאווה והתנשאות. על זה אנו מתפללים שהקב"ה, יסיר את השטן שלפני קיום המצוה, ואת זה שלאחר קיומה - "והסר שטן מלפנינו ומלאחרינו".

יאוש - שלא מדעת

תולדות חייו של מורנו, מהוויים רצף של משברי חיים ומאורעותיו. משחר נעוריו בעודו ילד, כבר הוטל עליו להתמודד עם יתמות ואב חורג ומתנכר, וכן הלאה עד ערוב ימיו.

הקשה שבתקופת חייו היתה תקופת הנהגת הציבור החרדי, בנשאו בגאון את התואר הרם ביותר של "רב ואב"ד".

עוז רוחו ואומץ נפשו, תוך דבקותו ובטחונו בה' הכל יכול שממנו מצעדי גבר כוננו, חישלוהו וחזקוהו לעבור בקומה זקופה את גלי התקופה שעברו עליו ברציפות וללא הפוגות. מבחינת יחס הכוחות, היו גם זמנים, שהיה כמעט בודד במאבקיו. המדה הדומיננטית שאיפיינה אותו, היתה לשים בה' מבטחו, ותקותו באמת הנצחית.

כמנהיג העדה המקובל והסמכותי, היה עליו להלחם באלה שנתפסו ליאוש ולרפיון רוח. והוא טבע את מטבע הלשון של "אל יאוש" - כי המלה יאוש נגזרה מביטול האיש שבו, כמו לשרש וכו'. והוסיף: יאוש - שלא מדעת! ... בכח השיכנוע הריטורי שלו טען ואמר: ימי חורבן בית מקדשנו היו הרבה יותר קשים וגורליים, כשאבידנו את ארצנו ואת מולדתנו והתפזרנו בין שבעים זאבים, ועל אף זה אנו חיים וקיימים וצועדים לקראת הגאולה, כי עם ישראל ומורשתו הם נצח, ואת הנצח אין לנצח!

קשוט עצמך

נוהג היה להשתהות בבהכ"נ אחרי התפלה, ועוסק בלימוד ובאמירת מזמורי תהלים. לימים שינה ממנהגו, והיה עוזב את בית הכנסת מיד עם סיום התפלה. על שאלת אחד מנכדיו, לסיבת השינוי ממנהגו הקבוע מימים ימימה, הסביר: לאחרונה חתמתי על כרוז, בענין חומר האיסור של שיחה בטלה בבית הכנסת. ומכיון שאנו מצווים על "קשוט עצמך" - ראיתי לנכון לקצר את שהותי בביהכ"נ, ובכך למנוע מהבריות מלהטרידני בענינים שונים, אשר לפעמים מתערבים בהם גם דבורים של מה בכך.

האושר שהוא מאחל לפושעי ישראל

- "יראת שמים", זהו האושר הגדול והאמיתי שיכול האדם לאחל לעצמו - ובכל זאת אני מאחל אותו לכל אחד מפושעי ישראל... במקביל אמר: נאמר בקהלת "עד אשר לא יבואו ימי הרעה" (קהלת יב, א), ופירשו חז"ל "אלו ימי הזקנה". אע"פ כן אינני מאחל את "הרעה" הזאת, לאף אחד משונאי ישראל...

כף ונקי

על התרברבותו של ד"ר וייצמן שהמצרך המבוקש ביותר שנקרא "כסף", נמצא אצלו בשפע - ומי שילך בתלם, יוכל ליהנות מהשפע שבאמתחתו. ענהו מורנו בתוך שאר הדברים: